

Wiara w grę o sumie zerowej jako aksjomat społeczny: badanie w 37 krajach

Joanna Różycka-Tran¹, Paweł Boski, Bogdan Wojciszke²

¹ Instytut Psychologii, Uniwersytet Gdański, ² Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej

Dotychczasowe badania nad wiarą w grę o sumie zerowej na próbach polskich wykazały, że wiara w grę jako przekonanie o antagonistycznej naturze relacji wiąże się z wieloma negatywnymi konsekwencjami społecznymi. Niniejszy artykuł przedstawia wiarę w grę o sumie zerowej w nowym międzykulturowym kontekście, jako uniwersalny aksjomat społeczny, nieopisany dotąd przez Leunga i Bonda (Leung i in., 2002; Bond i in., 2004a). W celu potwierdzenia hipotezy co do aksjomatycznego charakteru wiary w grę o sumie zerowej przeprowadzono badanie w 37 krajach, na próbie międzykulturowej ($N = 6138$), analizując dane na poziomie indywidualnym i kulturowym. Badanie wykazało, że wiara w grę jako aksjomat wchodzi w związku z innymi wymiarami kulturowymi, głównie cynizmem społecznym oraz obiektywnymi makro-wskaźnikami polityczno-ekonomicznymi, tym samym wykazując cechy nowego wymiaru kulturowego.

Słowa kluczowe: *wiara w grę o sumie zerowej, aksjomaty społeczne, psychologia międzykulturowa*

Psychologia międzykulturowa skupia się na uniwersalnych procesach zachodzących na poziomie kulturowym

Joanna Różycka-Tran, Instytut Psychologii, Uniwersytet Gdański, ul. Bażyńskiego 4, 80-952 Gdańsk, e-mail: psyjrt@ug.edu.pl

Paweł Boski, Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej, ul. Chodakowska 19/31, 03-810 Warszawa, e-mail: pboski@swps.edu.pl

Bogdan Wojciszke, Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej Wydział Zamiejscowy w Sopocie, ul. Polna 16/20, Sopot, e-mail: bogdan.wojciszke@swps.edu.pl

Korespondencję związaną z artykułem proszę kierować na adres: psyjrt@ug.edu.pl

Składamy serdeczne podziękowania osobom, które pomagały w zbieraniu danych w różnych krajach: Georgiosowi Abakoumkinowi, University of Patras, Grecja; Michaelowi Ashtonowi, Brock University, Kanada; Aleksandrze Chomicz, Portugalia; Eveline M. L., Assmar, Salgado de Oliveira University, Brazylia; Gillian Finchilescu, University of the Witwatersrand, RPA; Cecylii Gastardo-Conaco, University of the Philippines, Filipiny; Roberto Gonzalezowi, Pontificia Universidad Catolica de Chile, Chile; Jitce Gurnakovej, Slovak Academy of Sciences, Słowacja; Klausowi Helkamie, University of Helsinki, Finlandia; Sofii Hrabovskiej, University of Lviv, Ukraina; Thei Kacharavie, Institute of Psychology, Gruzja; Zahide Karakitapoglu Aygun, Bilkent University, Turcja; Nicolasowi O. Kervynowi, Catholic University of Louvain, Belgia; Yechielowi Klarowi, Tel-Aviv University, Izrael; Stepanowi Konecny'emu, Masaryk University, Czechy; Tomohiro Kumagai, Tohoku University, Japonia; Miguelowi Moyi, University of Granada, Hiszpania; Sabine Pahl, University of Plymouth, UK; Kristinie Petkovej, Bulgarian Academy of Science, Bułgaria; Mariannie Sachkovej, Moscow

(Bond i in., 2004b). Najlepszym przykładem na realizację tego założenia są identyfikacja i wyodrębnienie kulturowych wymiarów wartości, charakteryzujących poszczególne kraje z całego świata (Gelfand i in., 2011; Hofstede, 1980; House, Hanges, Javidan, Dorfman, Gupta, 2004; Inglehart, 1997; Schwartz, 1992). Jako alternatywne wytłumaczenie różnic na poziomie kulturowym Leung i Bond zaproponowali i wyodrębnili pięć aksjomatów (uniwersalnych przekonań), opisujących świat społeczny (Bond i in., 2004b; Bond, Leung, Au, Tong, Chemonges-Nielson, 2004a; Leung, Au, Huang, Kurman, Nitt, Nitt, 2007; Leung, Bond, 2004; Leung i in., 2002). Autorzy projektu twierdzą, że jest wielce prawdopodobne, iż nie wszystkie wymiary aksjomatów społecznych zostały przez nich opisane (Leung i in., 2002). W tym artykule przedstawiamy wiarę w grę o sumie zerowej jako kolejny aksjomat społeczny (niezależny od modelu Leunga

City University, Rosja; Rozzanie Sanchez Aragon, Universidad Nacional Autonoma de Mexico, Meksyk; Glorii Seben, University of Pecs, Węgry; Ramadharowi Singhowi, National University of Singapore, Singapur; Russellowi Spearsowi, Cardiff University, UK; Thomasowi Li-Ping Tangowi, Middle Tennessee State University, USA; Karlowi H. Teigenowi, University of Oslo, Norwegia; Feixue Wangowi, Sun Yat-Sen University, Chiny; Gangowi Zhengowi, Chinese Academy of Science, Chiny; Nguyenowi Huu Thu, Vietnam National University, Wietnam.

i Bonda), co testowaliśmy na szerokiej próbie międzykulturowej.

AKSJOMATY SPOŁECZNE JAKO PRZEKONANIA O ŚWIECIE

Problematyka aksjomatów społecznych dotyczy epistemologicznego aspektu kultury, w odróżnieniu od aksjologicznej problematyki wartości (Boski, 2009). Jej przedmiotem są pomiar i klasyfikacja przekonań dotyczących prawidłowości rządzących zdarzeniami występującymi w świecie społecznym, a także ustalanie konsekwencji posiadanych przekonań (Więckowska, Boski, 2007). Aksjomaty społeczne można zdefiniować jako uogólnione, zgeneralizowane przekonania jednostki o sobie, otoczeniu społecznym i fizycznym, w którym żyje, oraz o świecie duchowym, występujące w postaci stwierdzenia zależności między dwoma obiektami bądź pojęciami (Bond i in., 2004b; Leung i in., 2002;). Aksjomaty społeczne zajmują centralną pozycję w systemie przekonań, a ich rolą jest ułatwienie człowiekowi przetrwania i funkcjonowania w środowisku społecznym. Według autorów tej koncepcji, aksjomaty są niezależnymi od kontekstu przesłankami zachowania ludzi w różnych sytuacjach, dlatego klasyfikacja przekonań może przyczynić się do rzetelniejszego przewidywania zachowań. Aksjomaty społeczne spełniają określone funkcje psychologiczne: przyczyniają się do realizacji ważnych celów, pomagają chronić poczucie własnej wartości, służą manifestacji własnej wartości i pomagają ludziom zrozumieć świat (Leung, Bond, 2004).

W celu zmierzenia aksjomatów Leung i Bond (2004) skonstruowali uniwersalny kulturowo *Kwestionariusz aksjomatów społecznych*, w którym wyodrębnili pięć wymiarów kulturowych, na jakich ludzie lokują swoje rozumienie świata. *Cynizm społeczny* zawiera przekonania o negatywnej wizji natury ludzkiej i o braku zaufania do instytucji społecznych, zakłada, że życie z natury jest cierpieniem, a ludzie wykorzystują siebie nawzajem. *Złożoność społeczna* zawiera sądy na temat złożoności i wielowątkowości problemów społecznych, zakłada, że świat ludzki jest skomplikowany. *Wynagrodzony wysiłek* zawiera heurystyki postępowania, mówiące o tym, że wysiłek włożony w rozwój osobisty czy planowanie kariery zawodowej przynosi określone rezultaty. Wymiar *duchowości/religijności* nawiązuje do osobistych i społecznych konsekwencji praktyk religijnych. I wreszcie wymiar *kontroli przeznaczenia* zawiera stopień wiary w determinację losu, który może być jednak przewidywalny i kontrolowany. Pierwotnie wyłonionych pięć wymiarów na poziomie indywidualnym, w kolejnych badaniach sprawdzono do dwóch wymiarów na poziomie kulturowym:

zewnątrznego dynamizmu oraz *cynizmu makrosocjalnego* (Bond i in., 2004b). Według Boskiego, ideą wiodącą projektu Bonda i Leunga było wskazanie na odrębność poznawczych aspektów kultury i konieczność opracowania jej wymiarów odmiennych od wartości, które zwłaszcza w wydaniu Schwartza zyskują interpretację wyraźnie motywacyjną.

WIARA W GRĘ O SUMIE ZEROWEJ

Pierwsze polskie badania nad wiarą w grę o sumie zerowej przeprowadził Bogdan Wojciszke na próbie ogólnopolskiej (Wojciszke, Baryła, 2006). Wiara w grę o sumie zerowej jest przekonaniem na temat natury relacji społecznych, podzielanym w danym społeczeństwie lub kulturze. Osoby, które wierzą w to, że życie jest grą o sumie zerowej, zakładają, że sukces jednej osoby jest możliwy tylko kosztem kogoś drugiego, że sukces ekonomiczny jest możliwy kosztem porażek innych, że interesy ludzkie z natury są antagonistyczne.

Teorie powiązane z wiarą w grę o sumie zerowej to m.in. klasyczna teoria gier (von Neumann, Morgenstern, 1944), klasyczne teorie atrybucji (Heider, 1958; Weiner, 1974) i zniekształceń egocentrycznych (Epley, Caruso, 2004) czy egotyzmu atrybucyjnego (Boski, 1983). Koncepcja wiary w grę o sumie zerowej występowała również w takich teoriach, jak teoria naiwnego realizmu (Ross, Ward, 1996), teoria orientacji społecznych (Rusbult, van Lange, 2003), teoria współzależności społecznej (Kelley, Thibaut, 1978), teoria dominacji społecznej (Pratto, Sidanius, Stallworth, Malle, 1994), teoria konfliktów w sytuacji współzależności (Ruble, Thomas, 1976; Esses, Jackson, Armstrong, 1998), teoria współpracy i rywalizacji (Deutsch, 1943, 1973; Johnson, Johnson, 1989), teoria konfliktów międzygrupowych (Bar-Tal, 2007), koncepcja ograniczonego tortu (*fixed pie bias*) w dziedzinie negocjacji (Bazerman, 1983) czy teoria przekonań ideologicznych (Jost, Ledgerwood, Hardin, 2007). Przy czym w teoriach gier, współzależności społecznej czy orientacji społecznych oprócz sprzeczności w grach o sumie stałej wyróżnia się zgodność i wspólnotę interesów, gdy percepcja świata społecznego jest rozpięta na kilku wymiarach, a nie skupia się tylko na antagonizmie interesów, jak to dzieje się w przypadku wiary w grę o sumie zerowej.

Aby mierzyć ogólne przekonanie, że życie jest grą o sumie zerowej, została skonstruowana specjalna *Skala wiary w grę o sumie zerowej* (Wojciszke, Baryła, Różycka, 2009), której własności psychometryczne dokładnie opisano m.in. w artykule Różyckiej i Wojciszke (2010). Wiele badań zarówno korelacyjnych, jak i eksperymentalnych, przeprowadzonych na próbach polskich, potwierdziło rzetelność i trafność skali, a dotychczasowe wyniki

badania wskazują, że wiara w grę o sumie zerowej jest dość stabilnym przekonaniem, które wpływa na poznawcze przetwarzanie informacji: antagonistyczną percepcję interesów, zewnętrzne poczucie kontroli, pesymizm, negatywną wizję świata społecznego. Generuje to takie emocje jak niepokój, smutek, niską satysfakcję z życia, poczucie niesprawiedliwości oraz skutkuje określonym zachowaniem: wykluczeniem z relacji wymiany społecznej, unikaniem współpracy, eskalacją konfliktów interpersonalnych (Różycka, 2008, 2012; Różycka, Wojciszke, 2009, 2010; Wojciszke, Baryła, 2006; Wojciszke, Baryła, Różycka, 2009; Wojciszke, 2010). Tym, co nowego wnosi badanie międzykulturowe do dotychczasowej wiedzy, jest to, że wiara w grę o sumie zerowej występuje nie tylko na poziomie indywidualnym, ale również kulturowym jako aksjomat społeczny, co testowaliśmy w badaniu na dużej próbie międzykulturowej.

BADANIE W 37 KRAJACH

Założenia i hipotezy

W badaniu postawiliśmy trzy grupy hipotez, dotyczących uniwersalności wiary w grę oraz zależności wiary w grę na poziomie indywidualnym i kulturowym.

Główną hipotezą, którą testowaliśmy, było to, że wiara w grę o sumie zerowej jest uniwersalnym aksjomatem społecznym, nieopisanym dotąd przez Leunga i Bonda (Leung i in., 2002; Bond i in., 2004b), niezależnie odkrytym nowym wymiarem kulturowym. Ponieważ wiara w grę jako uniwersalny aksjomat społeczny powinna spełniać określone warunki, sformułowaliśmy zestaw ogólnych założeń, opierając się na teorii aksjomatów społecznych. Założyliśmy, że: (1) struktura i rzetelność *Skali wiary w grę o sumie zerowej* odtworzy się w różnych kulturach oraz na próbie pankulturowej; (2) wiara w grę koreluje z innymi wymiarami kulturowymi oraz z obiektywnymi makrowskaźnikami społeczno-ekonomicznymi; (3) wiara w grę nie koreluje z wymiarem wartości.

Następnie sformułowaliśmy hipotezy dotyczące związków wiary w grę z innymi zmiennymi na poziomie indywidualnym. Ponieważ badania na próbach polskich wykazały, że wiara w grę koreluje ujemnie z zaufaniem interpersonalnym, satysfakcją z wymiany społecznej (bilansem) oraz samooceną, postanowiliśmy przetestować te relacje również na próbie międzynarodowej. Analogiczne jak w próbach polskich związki wiary w grę z wymienionymi zmiennymi na próbach z różnych krajów pozwalały dodatkowo kontrolować trafność konwergencyjną stosowanego przez nas narzędzia.

W kolejnym kroku sformułowaliśmy hipotezy na poziomie kulturowym, zakładając, że poziom wiary w grę o sumie zerowej różni się nie tylko w obrębie poszczególnych

krajów, lecz także między krajami. Chcąc dookreślić zarówno stopień odrębności pojęciowej, jak i trafności, sprawdzaliśmy związki wiary w grę ze znanymi wymiarami kulturowymi w projektach: Hofstede (1991), Schwartz (1992), House'a i in. (2004), Ingleharta (1997) i Gelfand (Gelfand i in., 2011). Postawiliśmy następujące hipotezy szczegółowe: wiara w grę o sumie zerowej koreluje dodatnio (a) z dystansem władzy (hierarchiczny podział społeczeństwa sprzyja wyższej wierze w grę); (b) z indywidualizmem (w społeczeństwach indywidualnych łatwiej o egoistyczną walkę o interes własny); (c) z unikaniem niepewności (im większa wiara w grę, tym większy lęk, a tym samym większa potrzeba bezpieczeństwa i stabilizacji); (e) z orientacją na wykonanie i asertywnością (która sprzyja walce o interes własny). Przewidywaliśmy też, że (f) wiara w grę o sumie zerowej koreluje ujemnie z orientacją humanistyczną (jako przeciwieństwo wartości materialistycznych). Ze wszystkich aksjomatów społecznych cynizm społeczny wydawał się teoretycznie najbardziej zbliżonym konstruktem do wiary w grę. Obydwa przekonania wyrażają negatywny pogląd na naturę ludzką i przedstawiają negatywną wizję świata społecznego z niskim poziomem zaufania i współpracy w interakcjach, opierając się na założeniu, że jest to warunek przetrwania i adaptacji w świecie społecznym. Postawiliśmy więc hipotezę, że wiara w grę: (g) koreluje dodatnio z cynizmem społecznym oraz że wiara w grę jako aksjomat społeczny: (h) nie koreluje z wymiarami wartości Schwartz'a i (i) nie koreluje z wymiarami osobowości na poziomie kulturowym.

Testując hipotezę, że wiara w grę o sumie zerowej jest powiązana z sytuacją społeczno-ekonomiczną danego kraju, sprawdzaliśmy związki wiary w grę zarówno ze wskaźnikami zagregowanymi (uśrednionymi) z pojedynczych danych, np. zadowolenia z życia, jak i obiektywnymi makrowskaźnikami społeczno-ekonomicznymi (nieutworzonymi z danych indywidualnych), takimi jak dochód narodowy czy poziom demokracji. Opierając się na teorii aksjomatów społecznych, szczególnie na teorii cynizmu społecznego, przewidywaliśmy, że: wysoki poziom wiary w grę podobnie jak wysoki poziom cynizmu społecznego występuje w krajach biedniejszych, o nierównomiernym rozkładzie dóbr oraz mniej demokratycznych. Postawiliśmy następujące hipotezy szczegółowe: wiara w grę koreluje (j) ujemnie z zadowoleniem z życia i satysfakcją, (k) ujemnie ze wskaźnikami społeczno-ekonomicznymi, zarówno obiektywnymi, takimi jak GDP, indeks Giniego czy indeks demokracji, jak i subiektywnymi (SES).

Ponadto postawiliśmy hipotezę, że wiara w grę jest bardziej typowa dla mężczyzn niż kobiet, ze względu na swój antagonistyczny charakter, ponieważ walka

o przetrwanie jest bardziej typowa dla męskiego stylu (por. darwinizm społeczny).

METODA

Osoby badane

Osoby badane stanowiły próby studenckie (po 100–400 osób w każdej próbie) z różnych uniwersytetów z 37 krajów. Dane zostały zebrane w latach 2006–2007. Przebadałymi łącznie 6138 studentów (w tym 3834 kobiety i 2254 mężczyzn¹). Średnia wieku badanych wynosiła 21,57 roku ($SD = 3,80$). Badani studiowali na różnych kierunkach, głównie psychologii (29%). Pozostałe kierunki to nauki społeczne (12%), zarządzanie (6%), prawo (3%) oraz inne (17%)².

Materiały i procedura

W badaniu stosowaliśmy *Kwestionariusz opinii o świecie społecznym* (zob. Różycka i Wojciszke, 2010), zawierający cztery skale: *Skalę wiary w grę o sumie zerowej* (np.: „Życie jest jak gra w tenisa – żeby jeden wygrał, drugi musi przegrać”, „W większości sytuacji interesy ludzi są sprzeczne”); *Skalę bilansu wymiany społecznej* (np.: „Dobrze wychodzę na kontaktach z większością ludzi”, „W sumie więcej ludziom daję, niż od nich dostaję”); *Skalę zaufania interpersonalnego* (np.: „Większość ludzi potrafi bezinteresownie pomóc innemu w potrzebie”, „Większości ludzi można zaufać”) oraz *Skalę samooceny* (Rosenberg, 1965; np.: „Mam wiele dobrych cech”, „Potrafię radzić sobie równie dobrze, jak większość innych ludzi”). Skale zostały przetłumaczone na język angielski (z pełnym zachowaniem procedury tłumaczenia zwrotnego) i użyte w dziesięciu anglojęzycznych krajach (lub gdzie angielski był językiem wykładowym danej uczelni). Skale te zostały przetłumaczone również z języka polskiego na osiem języków, w tym na hiszpański (użyty w sześciu krajach), portugalski (dwa kraje), rosyjski (dwa kraje) oraz francuski, grecki, wietnamski, niemiecki i ukraiński (po jednym kraju), co obrazuje tabela 1. Wszystkie skale były tłumaczone przez dwujęzyczne osoby pracujące w dziedzinie psychologii lub na danym uniwersytecie. Dodatkowo trafność tłumaczenia była kontrolowana przez analizę ekwiwalencji strukturalnej (van de Vijver, Leung, 1997), sprawdzającą, czy zmienne były tak samo rozumiane.

Uczestnicy byli proszeni o wypełnienie kwestionariusza (41 pytań), w którym udzielali odpowiedzi na siedmiopunktowej skali od 1 – *zdecydowanie się nie zgadzam*, do 7 – *zdecydowanie się zgadzam*. Uczestnicy podawali

swój wiek, płeć oraz określali subiektywny poziom statusu materialnego (SES), odpowiadając na pytanie: „Jaki jest Twój status ekonomiczny, w porównaniu z innymi osobami w Twoim kraju?”, gdzie 1 oznaczało *znacznie poniżej przeciętnej*, a 7 – *znacznie powyżej przeciętnej*.

Aby uzyskać jak największy dostęp do badanych na całym świecie, poprosiliśmy osoby pracujące na uniwersytetach różnych krajów o pomoc w przeprowadzeniu badania. Pracownicy naukowcy (ci, którzy się zgodzili) różnych uniwersytetów przeprowadzali badania podczas zajęć, a następnie przesyłali wypełnione przez studentów kwestionariusze pocztą lub przez internet, w przygotowanym wcześniej elektronicznym pliku SPSS (poszczególne pliki były łączone w jedną bazę). Niektóre próby zostały zebrane osobiście, między innymi na uniwersytetach w Polsce, Indiach, Wietnamie, Portugalii i w Tybecie. Dane były zbierane w ten sam sposób, w trakcie zajęć, po wyjaśnieniu celu badań i uzyskaniu zgody od dziekana każdej uczelni oraz osób badanych.

WYNIKI

Aby uniknąć pułapki ekologicznej i odwrotnej pułapki ekologicznej (Boski, 2009; Hofstede, 1991), analizowaliśmy dane na dwóch poziomach: indywidualnym i kulturowym. W większości projektów międzykulturowych mamy do czynienia z wielopoziomową strukturą danych³, które należy interpretować na co najmniej dwóch poziomach. Dane na poziomie indywidualnym analizuje się jako dane pochodzące od pojedynczych osób badanych, natomiast dane na poziomie kulturowym traktuje się jako tzw. dane obywatelskie. Praktycznie wygląda to tak, że w obrębie próby z danego kraju uśrednia się wszystkie pozycje i otrzymuje przeciętny wynik dla obywatela zamieszkującego ten kraj (*citizen scores*)⁴. Ten typ analizy stosowali w swoich pracach: Hofstede (1991), Schwarz (1992, 1994, 2004, 2007, 2010), Leung i Bond (2004; Leung, Bond i in., 2001). Zależności na poziomie jednostkowym dadzą się więc rozszcześcić na jednostkowe wewnątrz-kulturowe (*within-country*) oraz zagregowane, międzykulturowe (*between-country*).

Opierając się na artykułach Leunga i Bonda, jako liderów w dziedzinie aksjomatów społecznych, zastosowaliśmy typowy dla metodologii badań międzykulturowych

¹ 50 osób nie podało płci.

² Nie wszystkie osoby podały kierunek studiów.

³ Strukturę wielopoziomową można poznać po tym, że dane z jednego poziomu mają pewne wspólne zmienne na innym poziomie, czyli gdy dane z jednego poziomu są zagnieżdżone na innym poziomie (tzw. *nested data*).

⁴ Mając dane (np. odpowiedzi na 41 pytań) zebrane od 130 osób danego kraju, otrzymujemy plik w postaci 41 średnich odpowiedzi; jednostkowe pomiary 130 osób stają się jednym pomiarem kulturowym.

schemat analizy danych testujących nowy konstrukt: najpierw przeprowadziliśmy analizę ekwiwalencji strukturalnej (φ Tuckera) oraz analizę rzetelności *Skali wiary w grę o sumie zerowej* (α Cronbacha), następnie ekologiczną analizę czynnikową na danych obywatelskich (za: Leung i in., 2002), na koniec sprawdzając korelacje wiary w grę z innymi wymiarami kulturowymi oraz makroskaźnikami społeczno-ekonomicznymi.

Obecnie w miejsce analizy ekwiwalencji i analizy rzetelności zaleca się najpierw przeprowadzenie wielopoziomowej analizy konfirmacyjnej MCFA celem sprawdzenia

poprawnego odtworzenia się struktury danej skali na poziomie indywidualnym i kulturowym (przez oszacowanie wskaźników dopasowania modelu), a następnie określenie związków między zmiennymi z dwóch poziomów przy pomocy analizy MLM (modelowania wielopoziomowego; zob. Różycka-Tran, Boski, Wojciszke, 2014).

Wiara w grę jako zmienna indywidualna – analiza na poziomie jednostkowym

Zestawienie charakterystyk poszczególnych prób, zawierających liczebność próby, procent kobiet w próbie,

Tabela 1

Charakterystyka prób: liczebność próby (N), procent kobiet w próbie, średni wiek, język kwestionariusza oraz średnie wyniki subiektywnego poziomu ekonomicznego (SES), w 37 krajach (N = 6138)

	N	Kobiety %	Wiek M	Język badania	SES M
Afryka Płd.	190	25	19,67	Angielski	5,01
Anglia	163	81	20,10	Angielski	4,68
Angola	219	46	23,47	Portugalski	3,52
Argentyna	098	60	24,72	Hiszpański	5,06
Belgia	260	92	18,42	Francuski	4,51
Brazylia	119	29	24,88	Portugalski	4,19
Bułgaria	100	80	22,14	Bułgarski	4,43
Chile	131	63	20,87	Angielski	5,59
Chiny	300	50	21,79	Chiński	3,88
Czech	124	63	21,99	Czeski	4,59
Dominikana	100	48	22,65	Hiszpański	4,05
Filipiny	108	65	20,75	Angielski	4,28
Finlandia	105	85	23,44	Angielski	4,54
Grecja	115	92	20,22	Grecki	4,59
Gruzja	100	79	20,01	Rosyjski	4,09
Hiszpania	141	78	19,22	Hiszpański	4,27
Honduras	118	82	22,77	Hiszpański	4,02
Indie	104	40	23,01	Angielski	5,75
Izrael	125	75	24,02	Angielski	5,06
Japonia	212	51	20,82	Japoński	3,13
Kanada	084	24	22,86	Angielski	5,01
Litwa	113	91	20,27	Litewski	4,43

ciąg dalszy tabeli 1 na następnej stronie

ciąg dalszy tabeli 1 z poprzedniej strony

	<i>N</i>	Kobiety %	Wiek <i>M</i>	Język badania	SES <i>M</i>
Meksyk	236	49	24,39	Hiszpański	4,31
Niemcy	303	83	22,30	Niemiecki	4,49
Norwegia	109	62	23,33	Norweski	4,69
Polska	198	60	21,48	Polski	4,34
Portugalia	73	33	19,30	Portugalski	4,25
Rosja	221	86	19,61	Rosyjski	4,45
Serbia	200	50	–	Serbski	3,99
Singapur	108	57	20,97	Angielski	4,23
Słowacja	186	72	21,42	Słowacki	4,30
Tajwan	298	32	21,55	Chiński	4,38
Turcja	103	46	20,51	Turecki	5,70
Ukraina	311	68	18,75	Ukraiński	4,14
USA	454	66	23,04	Angielski	5,29
Węgry	116	68	21,60	Węgierski	4,07
Wietnam	93	59	20,37	Wietnamski	4,34
<i>M</i>	166	62,5	21,57		4,48

Tabela 2

Rzetelność skal (α Cronbacha) i wskaźniki ekwiwalencji (Tuckera) wiary w grę o sumie zerowej $G(12)$ i $G(8)$, zaufania (T), bilansu wymiany społecznej (B) w 37 krajach

	<i>G</i>			<i>T</i>		<i>B</i>	
	α ,82	α (8)	<i>Tucker</i>	α	<i>Tucker</i>	α	<i>Tucker</i>
Afryka Płd.	0,75	0,84	0,98	0,74	0,99	0,70	0,96
Anglia	0,72	0,80	0,98	0,81	1,00	0,78	0,92
Angola	0,61	0,61	0,95	0,60	0,98	0,60	0,97
Argentyna	0,77	0,81	0,96	0,71	0,99	0,75	0,96
Belgia	0,68	0,83	0,98	0,67	1,00	0,76	0,92
Brazylia	0,70	0,71	1,00	0,75	0,99	0,62	0,98
Bułgaria	0,77	0,83	0,99	0,78	1,00	0,72	0,97
Chiny	0,77	0,79	0,97	0,88	0,99	0,72	0,97
Czechy	0,69	0,76	0,97	0,82	0,98	0,71	0,97
Chile	0,77	0,84	0,94	0,78	0,99	0,80	0,91
Dominikana	0,51	0,68	0,95	0,61	0,99	0,65	0,97

ciąg dalszy tabeli 2 na następnej stronie

ciąg dalszy tabeli 2 z poprzedniej strony

	G		T		B		
	$\alpha_{0,82}$	$\alpha(8)$	Tucker	α	Tucker	α	Tucker
Filipiny	0,74	0,80	0,97	0,84	0,99	0,67	0,96
Finlandia	0,76	0,80	1,00	0,76	1,00	0,74	0,99
Grecja	0,67	0,72	0,95	0,73	0,99	0,79	0,98
Gruzja	0,69	0,70	0,99	0,79	1,00	0,71	0,95
Hiszpania	0,75	0,82	0,94	0,74	0,99	0,66	0,95
Honduras	0,67	0,75	0,98	0,62	0,99	0,63	0,98
Indie	0,74	0,85	0,99	0,73	0,99	0,62	1,00
Izrael	0,84	0,89	0,96	0,82	1,0	0,84	0,98
Japonia	0,82	0,83	0,97	0,81	0,98	0,82	0,96
Kanada	0,81	0,83	0,97	0,84	1,00	0,83	0,99
Litwa	0,79	0,83	0,96	0,83	1,00	0,79	0,96
Meksyk	0,72	0,85	0,96	0,75	0,99	0,66	0,87
Niemcy	0,75	0,80	0,89	0,80	0,99	0,75	0,80
Norwegia	0,73	0,82	0,98	0,69	0,99	0,72	0,96
Polska	0,83	0,88	0,98	0,82	1,00	0,81	0,97
Portugalia	0,68	0,82	0,99	0,80	1,00	0,65	0,97
Rosja	0,78	0,84	0,95	0,81	1,00	0,75	0,75
Serbia	0,74	0,82	0,98	0,75	0,99	0,60	0,86
Singapur	0,81	0,84	0,97	0,79	0,99	0,72	0,97
Słowacja	0,79	0,82	0,95	0,80	1,0	0,81	0,92
Tajwan	0,70	0,80	0,99	0,74	0,99	0,62	0,98
Turcja	0,78	0,84	0,98	0,77	0,99	0,66	0,96
Ukraina	0,68	0,76	0,97	0,77	0,98	0,71	0,93
USA	0,83	0,87	0,97	0,87	0,99	0,82	0,96
Węgry	0,70	0,79	0,96	0,79	0,95	0,74	0,88
Wietnam	0,53	0,63	0,99	0,61	0,98	0,58	0,90
M	0,74	0,82	0,97	0,77	0,99	0,73	0,94

Uwaga: Skala wiary w grę o sumie zerowej oraz Skala zaufania osiągnęły zadowalający poziom ekwiwalencji we wszystkich próbach. Skala bilansu wymiany społecznej nie jest ekwiwalentna w 5 krajach (Niemcy, Węgry, Meksyk, Rosja, Serbia), jednak nie była ona głównym przedmiotem analiz.

średni wiek, język kwestionariusza oraz średnie wyniki subiektywnego poziomu ekonomicznego (SES), uzyskanych z poszczególnych prób krajowych, znajduje się w tabeli 1.

Osoby badane oceniały swój subiektywny ekonomiczny status (SES, w porównaniu z innymi osobami w ich kraju) jako przeciętny (37%), nieco poniżej przeciętnej (23%) lub powyżej przeciętnej (17%). Tylko 3% osób

oceniało swój status ekonomiczny jako znacznie powyżej przeciętnej i tylko 1% jako znacznie poniżej przeciętnej. 15% osób deklarowało swój status na poziomie nieco poniżej przeciętnej. Te wyniki świadczą o tym, że studenci na świecie spostrzegają swój status ekonomiczny jako przeciętny lub nieco powyżej przeciętnej (w porównaniu z resztą osób ze społeczeństwa), bez względu na realny poziom ekonomiczny w danym kraju.

Ekwiwalencja strukturalna. Żeby sprawdzić, czy zastosowane skale były tak samo rozumiane w różnych krajach, przeprowadziliśmy analizę ekwiwalencji (por. van de Vijver, Leung, 1997), badającej strukturalną równoważność skal: *Wiary w grę o sumie zerowej*, *Bilansu wymiany społecznej* oraz *Zaufania interpersonalnego*. Skala samooceny jest skalą klasyczną, wielokrotnie sprawdzaną przez różnych badaczy, dlatego nie analizowaliśmy głębiej jej struktury. Zestawienie poszczególnych wskaźników ekwiwalencji oraz rzetelności skal (α Cronbacha) zawiera tabela 2.

Ekwiwalencja strukturalna *Skali wiary w grę o sumie zerowej* okazała się zadowalająca dla wszystkich 37 krajów. Próby z Chile i Hiszpanii uplasowały się na poziomie dopuszczalnym, natomiast pozostałe próby osiągnęły bardzo dobre wskaźniki Tuckera – powyżej 0,95. Oznacza to, że we wszystkich badanych przez nas krajach *Skala wiary w grę o sumie zerowej* była tak samo rozumiana przez badanych, czyli można wnioskować, że mierzyła tę samą zmienną (co również potwierdzają podobne korelacje w poszczególnych krajach z zaufaniem, bilansem i samooceną).

Wiara w grę w poszczególnych krajach

Poziom wiary w grę o sumie zerowej różnił się pomiędzy krajami. Poziom wiary w grę był wyższy w krajach uboższych (niższy GDP⁵), takich jak Angola, Wietnam, Ukraina, Republika Dominikany, gdzie $M(14) = 3,73$; ($SD = 0,29$), a niższy w krajach gospodarczo bardziej rozwiniętych (wyższy GDP⁶), takich jak USA, Finlandia, Kanada, Belgia, Anglia, gdzie $M(23) = 3,65$; ($SD = 0,27$).

Ponieważ deklaracje co do subiektywnego statusu ekonomicznego (SES) uzyskano od każdego badanego indywidualnie, można było przeprowadzić analizy na poziomie jednostkowym ($N = 6138$). Jednoczynnikowa analiza wariancji ANOVA wykazała istotne różnice w poziomie subiektywnego statusu ekonomicznego w zależności od wiary w grę o sumie zerowej, $F(6, 5967) = 22,98$;

$p < 0,001$; $\eta^2 = 0,023$, gdzie korelacja wynosiła $r = -0,49$; $p < 0,001$. Analiza wariancji na poziomie jednostkowym wykazała również, że mężczyźni ($M = 3,77$; $SD = 0,88$) bardziej wierzą w grę niż kobiety ($M = 3,65$; $SD = 0,84$), $t(6086) = 5,37$; $p < 0,001$.

Dla dodatkowej kontroli trafności sprawdziliśmy, czy w poszczególnych próbach wiara w grę wchodzi w podobne zależności korelacyjne z zaufaniem, bilansem i samooceną, co w próbach polskich. Okazało się, że podobnie jak w próbach polskich w innych krajach wiara w grę korelowała ujemnie z zaufaniem interpersonalnym, bilansem wymiany społecznej i samooceną, co obrazuje tabela 3.

Tabela 3
Korelacje (r Pearsona) między wiarą w grę o sumie zerowej (G), bilansem wymiany społecznej (B), zaufaniem interpersonalnym (T) i samooceną (S) w poszczególnych krajach ($N = 37$)

	G*T	G*B	G*S
Afryka Płd.	-0,18**	-0,35***	-0,21**
Anglia	-0,40***	-0,40***	-0,49***
Angola	-0,14*	-0,28**	-0,11
Argentyna	-0,35***	-0,28***	-0,27**
Belgia	-0,11	-0,29***	-0,07
Brazylia	0,43***	-0,17*	-0,30**
Bułgaria	-0,46**	-0,52**	-0,09
Chiny	-0,43***	-0,50***	-0,40***
Czechy	-0,34***	-0,42***	-0,19*
Chile	-0,31***	-0,37***	-0,28***
Dominikana	-0,15	-0,15***	-0,07
Filipiny	-0,34***	-0,28***	-0,20*
Finlandia	-0,46***	-0,23***	-0,31**
Grecja	-0,37***	-0,52***	-0,10
Gruzja	-0,38***	-0,24***	-0,04
Hiszpania	-0,25**	-0,09	-0,21**
Honduras	-0,30***	-0,37***	-0,17
Indie	-0,08	-0,51***	-0,55***
Izrael	-0,53***	-0,56***	-0,53***
Japonia	-0,28***	-0,50***	-0,32***

ciąg dalszy tabeli 3 na następnej stronie

⁵ Produkt krajowy brutto poniżej 15 011 USD rocznie (*United Nations Statistics Division*, 2006).

⁶ Produkt krajowy brutto powyżej 15 011 USD rocznie (*United Nations Statistics Division*, 2006).

ciąg dalszy tabeli 3 z poprzedniej strony

	G*T	G*B	G*S
Kanada	-0,52***	-0,38***	-0,17
Litwa	-0,49***	-0,56***	-0,35***
Meksyk	-0,48***	-0,62***	-0,68***
Niemcy	-0,34***	-0,24***	-0,18**
Norwegia	-0,26**	-0,34***	-0,26**
Polska	-0,42***	-0,41***	-0,21**
Portugalia	-0,29**	-0,24***	-0,08
Rosja	-0,37***	-0,36***	-0,30***
Serbia	0,16*	-0,26***	-0,12
Singapur	-0,47***	-0,51***	-0,33***
Słowacja	-0,48***	-0,49***	-0,29***
Tajwan	-0,23***	-0,27***	-0,28***
Turcja	-0,45***	-0,31***	-0,08
Ukraina	-0,37***	-0,42***	-0,17*
USA	-0,45***	-0,44***	-0,31***
Węgry	-0,41***	-0,47***	-0,12
Wietnam	0,02	-0,34***	-0,36***
<i>r ważona</i>	-0,34*	-0,37*	-0,25*
<i>r nieważona</i>	-0,35*	-0,38*	-0,25*

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$.

Tabela 4

Średnie (M) wiary w grę G(12) i G(8), zaufania (T), bilansu wymiany społecznej (B) i samooceny (S) na poziomie kulturowym (dane obywatelskie, citizen scores)

	G(12)	G(8)	T	B	S
Południowy Afrykańczyk	3,57	3,61	4,45	4,51	5,35
Amerykanin	3,39	3,31	4,58	4,77	5,35
Anglik	3,51	3,52	4,91	4,99	5,32
Angolańczyk	4,62	4,90	3,84	4,35	4,56
Argentynczyk	3,76	3,60	3,79	4,56	5,14
Belg	3,48	3,22	4,03	4,81	4,49
Brazylijczyk	3,65	3,40	3,71	4,42	5,12

ciąg dalszy tabeli 4 na następnej stronie

Wiara w grę jako zmienna kulturowa, analizy na poziomie kulturowym

Celem przeprowadzenia analiz na poziomie kulturowym, opracowaliśmy tzw. zbiór danych obywatelskich (*citizen scores*), opierając się na wcześniejszych pracach Schwarza (1992, 1994, 2004, 2007), Leunga i Bonda (2004; Leung, Bond i in., 2002) oraz Boskiego (1999, 2009). Dla każdej próby krajowej policzyliśmy średnie dla wszystkich pytań kwestionariusza, otrzymując średnie wyniki dla każdego obywatela, wchodzące w skład próby kulturowej ($N = 37$ obywateli), co obrazuje tabela 4.

Aby sprawdzić strukturę *Skali wiary w grę o sumie zerowej* na poziomie kulturowym ($N = 37$), przeprowadziliśmy ekologiczną analizę czynnikową z rotacją Promax i normalizacją Kaisera, gdzie wyodrębniły się dwa czynniki: pierwszy czynnik skali osiągnął wysoką rzetelność (0,88), wyjaśniając 36% wariacji, w których ładunki poszczególnych pozycji były wyższe niż 0,71, natomiast drugi czynnik składał się z pozycji rekodowanych i miał bardzo niską rzetelność (0,41)⁷. W związku z tym dalsze analizy na poziomie kulturowym przeprowadzaliśmy po wykluczeniu czterech pozycji rekodowanych (wszystkie pozycje skali zawiera tabela 5).

Wiara w grę a inne wymiary kulturowe

W celu weryfikacji postawionych hipotez wykonaliśmy proste korelacje między wiarą w grę a wymiarami kulturowymi różnych autorów (Gelfand i in., 2011; House i in., 2004; Hofstede, 1991; Inglehart, 1997; Leung, Bond, 2002; Schwartz, 1992), co obrazuje tabela 6.

⁷ Dwuczynnikowy model *Skali wiary w grę o sumie zerowej* potwierdziła wielopoziomowa analiza confirmacyjna opisana szczegółowo w artykule Różyckiej-Tran, Boskiego i Wojciszke (2014).

ciąg dalszy tabeli 4 z poprzedniej strony

	<i>G(12)</i>	<i>G(8)</i>	<i>T</i>	<i>B</i>	<i>S</i>
Bułgar	3,78	3,83	3,72	4,05	5,05
Chińczyk	3,63	3,85	4,89	4,59	5,02
Czech	3,27	3,02	4,28	4,87	4,86
Chilijczyk	3,65	3,63	4,75	5,01	5,42
Dominikanin	4,01	4,13	4,04	4,29	5,49
Filipińczyk	3,71	3,88	4,90	4,97	5,00
Fin	3,46	3,36	4,70	5,06	5,10
Gruzin	3,79	3,65	4,07	4,79	4,94
Greki	3,97	3,99	3,54	4,18	5,03
Hindus	3,64	3,83	4,62	4,56	5,00
Hiszpan	4,02	3,90	3,98	4,49	5,58
Hondurańczyk	3,85	3,89	4,26	4,42	5,47
Izraelita	3,10	2,93	4,62	4,84	5,34
Japończyk	3,77	3,89	3,97	4,79	3,82
Kanadyjczyk	3,51	3,61	4,74	4,68	5,50
Litwin	3,79	3,95	4,37	4,84	4,90
Meksykanin	4,02	4,05	4,18	3,89	3,68
Niemiec	3,52	3,31	4,18	4,83	5,30
Norweg	3,58	3,79	4,91	5,07	5,13
Polak	3,27	3,27	4,32	4,87	5,19
Portugalczyk	3,99	3,99	4,06	4,30	5,16
Rosjanin	3,25	3,09	4,29	4,80	5,18
Serb	3,86	3,64	3,91	4,50	5,44
Singapurczyk	3,81	3,99	4,71	4,76	4,99
Słowak	3,63	3,51	4,19	4,80	5,30
Tajwańczyk	3,99	4,34	4,95	4,53	4,70
Turek	3,46	3,48	4,10	4,69	5,79
Ukrainiec	4,02	4,17	4,27	4,65	4,61
Węgier	3,74	3,57	3,99	4,46	4,96
Wietnamczyk	3,91	4,23	4,78	4,76	4,06

Uwaga: *G(12)* to skala wiary w grę zawierająca wszystkie pozycje, natomiast *G(8)* to skala wiary w grę bez pozycji rekodowanych.

Wiara w grę o sumie zerowej weszła w kilka relacji z innymi wymiarami kulturowymi. Ujemnie korelowała z: *indywidualizmem, autonomią afektywną i ugodowością,*

a dodatkowo z: *zakorzeniem, cynizmem społecznym i kolektywizmem rodzinnym.* Sprawdziliśmy również, czy te zależności utrzymują się przy kontroli dochodu (GDP).

Tabela 5

Pozycje wiary w grę tworzące jeden czynnik G(8), wyodrębnione w ekologicznej analizie czynnikowej oraz wykluczone pozycje rekodowane

Skala wiary w grę o sumie zerowej G(8)

1. Sukcesy jednych to prawie zawsze porażki innych.
2. Jeżeli ktoś się bogaci, to ktoś inny wtedy biednieje.
3. W życiu już tak jest, że kiedy ktoś coś zyskuje, to ktoś inny na tym traci.
4. W większości sytuacji interesy różnych ludzi są sprzeczne.
5. Życie jest jak gra w tenisa – żeby jeden wygrał, drugi musi przegrać.
6. Jeżeli ludzie biednieją, to znaczy, że ktoś się na tym bogaci.
7. Kiedy ktoś robi wiele dla dobra innych, to sam na tym traci.
8. Bogactwo nielicznych budowane jest na krzywdzie wielu.

Pozycje rekodowane wykluczone na poziomie kulturowym:

9. Kiedy jest coraz więcej bogatych ludzi w kraju, to biedniejsi na tym także zyskują.
10. Kiedy ktoś robi wiele dla dobra innych, to sam na tym też zyskuje.
11. Kto dużo daje, ten wiele dostaje.
12. Ludzie, którzy wiele robią dla siebie samych, często robią też wiele dobrego dla innych.

Uwaga: wszystkie pozycje tworzą Skalę wiary w grę G(12).

Tabela 6

Korelacje (r Pearsona) między wiarą w grę G(8) a innymi wymiarami kulturowymi, również przy kontroli GDP w N krajach na poziomie kulturowym

Wymiar	G(8)	N	Kontrola GDP
Hofstede (2001)			
Dystans władzy	0,270	29	0,060
Indywidualizm–kolektywizm	-0,515**	29	-0,531*
Suh i in. (1998)			
Indywidualizm	-0,539**	27	-0,711*
Schwartz (1992)			
Harmonia	0,204	32	0,376
Zakorzenienie	0,339**	32	-0,180
Hierarchia	0,149	32	-0,258
Mistrzostwo	0,156	32	0,244
Autonomia afektywna	-0,377*	32	-0,238
Autonomia intelektualna	-0,271	32	0,318
Egalitaryzm	-0,083	32	0,325

ciąg dalszy tabeli 6 na następnej stronie

ciąg dalszy tabeli 6 z poprzedniej strony

Wymiar	<i>G(8)</i>	<i>N</i>	Kontrola <i>GDP</i>
Inglehart (1997)			
Tradycjonalizm/racj. prawny	-0,094	33	0,002
Przetrawianie-dobrostan	-0,237	33	0,120
Leung i Bond (2002)			
Cynizm społeczny	0,380*	22	0,138
Złożoność społeczna	0,289	24	-0,239
Wysiłek wynagrodzony	0,173	24	-0,458
Duchowość	0,086	24	-0,504
Kontrola przeznaczenia	0,005	24	-0,191
Zewnętrzny dynamizm	0,314	23	0,096
Cynizm makrospołeczny	0,291	23	-0,317
Hause i in. (2004)			
Orientacja na wykonanie	0,269	24	-0,011
Orientacja przyszłościowa	0,165	24	0,212
Unikanie niepewności	0,158	24	0,184
Dystans władzy	0,149	24	0,257
Kolektywizm rodzinny	0,468*	24	0,524
Kolektywizm instytucjon.	0,105	24	0,096
Asertywność	-0,203	24	-0,399
Równość płci	-0,112	24	-0,291
Orientacja humanistyczna	0,205	24	0,153
McCrae (2002)			
Neurotyzm	-0,353	21	0,192
Ekstrawersja	0,029	21	0,175
Otwartość na doświadczenia	-0,031	21	-0,162
Ugodowość	-0,431*	21	0,147
Sumienność	0,197	21	0,257

Uwaga: *GDP* = *Gross Domestic Product per capita* (United Nations Statistics Division, 2004).

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$.

W tym celu wykonaliśmy analizę korelacji cząstkowych, z dochodem narodowym jako zmienną kontrolowaną. Kiedy wpływ dochodu został wyeliminowany, większość korelacji między wiarą w grę a innymi wymiarami

przestała być istotna statystycznie. Zwiększył się jedynie ujemny związek z wymiarem *indywidualizmu-kolektywizmu*. Wskazuje to na fakt, że dochód jest ważnym czynnikiem w kształtowaniu się wiary w grę o sumie zerowej.

Słabe korelacje między wiarą w grę a wymiarami wartości Schwartza wspierają myślenie o wierze w grę jako aksjomacie społecznym, a więc wymiarze względnie niezależnym od wartości. Istotna pozytywna korelacja wystąpiła tylko między wiarą w grę i *zakorzeniem* oraz negatywna z *autonomią afektywną*.

Oprócz kulturowych wymiarów wartości i praktyk, poszukiwaliśmy również zależności między wiarą w grę a wymiarami osobowościowymi. Skorzystaliśmy z wymiarów, które McCrae (2002) wyodrębnił w 36 krajach, a następnie odtworzył na poziomie kulturowym (Schmitt i in., 2007), takich jak *neurotyzm*, *ekstrawersja*, *otwartość na doświadczenia*, *ugodowość* i *sumienność*. Wiara w grę (podobnie jak cynizm) korelowała ujemnie jedynie z *ugodowością*.

Wiara w grę a makrowskaźniki społeczno-ekonomiczne

Celem sprawdzenia naszych hipotez o związkach wiary w grę z poziomem ekonomicznym danego kraju przepr-

wadziliśmy analizę korelacyjną, bazując na obiektywnych wskaźnikach społeczno-ekonomicznych, pochodzących z różnych źródeł statystycznych (źródła są podane obok poszczególnego wskaźnika), co obrazuje tabela 7.

Tak jak zakładaliśmy, wiara w grę korelowała negatywnie z obiektywnym dochodem narodowym brutto (GDP), ze wskaźnikiem rozwoju społeczeństwa, z indeksem demokracji, szczególnie z pluralizmem, funkcjonowaniem rządu i politycznym zaangażowaniem, z dobrostanem psychicznym; natomiast pozytywnie z inflacją. Kiedy wpływ dochodu (GDP) był kontrolowany, większość z opisanych relacji przestała być istotna statystycznie.

Nie potwierdziła się natomiast przewidywana korelacja wiary w grę z indeksem Giniego (miarą nierównomiernego rozkładu dóbr w społeczeństwie), który zdaje się idealnym wskaźnikiem makrospołecznym odzwierciedlającym konflikty w sytuacji ograniczonych zasobów. W tej sytuacji postanowiliśmy wykorzystać analizę MLM (*multilevel modeling*) w celu sprawdzenia hipotezy, czy nierównomierność dochodu jako zmienna z poziomu

Tabela 7

Korelacje wiary w grę ze wskaźnikami makroekonomicznymi i makrospołecznymi, i przy kontroli GDP w N krajach na poziomie kulturowym

	G(8)	N	Kontrola GDP
GDP 2004	-0,432*	35	-
GDP 2006	-0,266*	37	-
Inflacja	0,371**	37	-0,037
Korupcja	-0,188	35	0,214
Nierównomierność dochodu	0,127	34	-0,184
Indeks rozwoju społecznego	-0,556**	35	0,078
Indeks demokracji	-0,451*	36	0,061
Pluralizm	-0,455*	36	-0,060
Funkcjonowanie rządu	-0,352*	36	0,053
Polityczne zaangażowanie	-0,513***	36	-0,201
Kultura polityczna	-0,260	36	0,285
Wolność obywatelska	-0,287*	36	0,223
Dobrostan psychiczny	-0,412*	29	-0,146

Uwaga: GDP *Gross Domestic Product per capita*, czyli roczny dochód brutto na osobę w dolarach amerykańskich jako miara dobrobytu (*United Nations Statistics Division*, 2004, 2006); inflacja (*World Factbook*, 2006); korupcja, w skali od 0 – *duża korupcja* do 10 – *brak korupcji* (*Transparency International*, 2006); nierównomierność dochodu, czyli *Gini Index* (*Human Development Report*, 2006); indeks rozwoju społecznego jako wskaźnik rozwoju społeczeństwa, uwzględniający poziom ubóstwa, stopień analfabetyzmu i opiekę zdrowotną (*Human Development Report*, 2006); indeks demokracji mierzy poziom demokracji w poszczególnych krajach za pomocą pięciu kategorii: pluralizmu, wolności obywatelskiej, funkcjonowania rządu, politycznego zaangażowania i kultury politycznej (*The Economist Intelligence Unit's index of democracy*; Kekic, 2007); dobrostan psychiczny (Diener i in., 1995)

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$.

kulturowego (mierzona indeksem Giniego) moderuje związek zmiennych z poziomu indywidualnego, czyli relacje między wiarą w grę a zaufaniem, bilansem i samooceną. Dwupoziomową analizę MLM przeprowadziliśmy za pomocą programu HLM 7 (*Hierarchical Linear and Nonlinear Modeling*)⁸. Ponieważ wskaźnik Giniego był mierzony w 34 krajach (spośród naszych 37), analizowaliśmy poziom zaufania, bilansu i samooceny u 5422 osób w 34 krajach. Ponieważ model z bilansem okazał się nieistotny, w dalszym kroku testowaliśmy model tylko z zaufaniem i samooceną.

Okazało się, że nierównomierność dochodu nie różnicuje bezpośrednio poziomu wiary w grę ($\gamma_{01} = 0,004$; $t = 0,88$; $p = 0,38$), ale istotnie wpływa na związek wiary w grę z zaufaniem ($\gamma_{11} = 0,006$; $t = 2,22$; $p = 0,033$) i samooceną na poziomie tendencji ($\gamma_{21} = -0,003$; $t = 1,94$; $p = 0,06$). Można to interpretować w ten sposób, że im bardziej nierównomiernie jest rozłożony dochód w społeczeństwie, tym relacja wiary w grę z zaufaniem jest silniejsza, ale relacja wiary w grę z samooceną jest słabsza (spada do poziomu tendencji statystycznej). Innymi słowy, w krajach o wysokim indeksie Giniego (tam, gdzie panuje duże rozwarstwienie zamożności) ludzie powinni pracować nad zwiększeniem zaufania między sobą, natomiast w krajach o równomiernym rozkładzie dóbr (mniejszym rozwarstwieniu społecznym), ludzie powinni pracować nad zwiększeniem samooceny, w celu obniżenia wiary w grę. Wynika z tego, że zaufanie jest rodzajem antidotum na wiarę w grę o sumie zerowej, która kształtuje się w sytuacji ograniczonych zasobów (nierównomiernie rozłożonych w społeczeństwie), natomiast samoocena zabezpiecza przed wiarą w grę w społeczeństwach o wyrównanym poziomie statusu ekonomicznego. Ponieważ w dzisiejszych czasach (w skali globalnej) w większości krajów mamy do czynienia raczej z nierównomiernym rozłożeniem dóbr i dużym rozwarstwieniem społecznym, zaufanie interpersonalne wydaje się kluczowym czynnikiem w interakcjach społecznych, szczególnie w relacjach wymiany społecznej.

DYSKUSJA

W opisanym badaniu testowaliśmy trzy grupy hipotez dotyczących uniwersalności wiary w grę o sumie zerowej oraz jej zależności z innymi zmiennymi na poziomie indywidualnym i kulturowym. Wiara w grę była analizowana zarówno na poziomie jednostkowym (6138 osób), jak i kulturowym poziomie danych obywatelskich (tu

obliczenia były wykonywane na uśrednionych wynikach w ramach krajów; 37 obywateli).

Przeprowadzone analizy wskazują na to, że wiara w grę o sumie zerowej spełnia uniwersalne charakterystyki typowe dla aksjomatu społecznego, ponieważ struktura i rzetelność *Skali wiary w grę o sumie zerowej* odtworzyła się w różnych kulturach oraz na próbie pankulturowej; wiara w grę korelowała z innymi wymiarami kulturowymi, szczególnie z cynizmem społecznym oraz z obiektywnymi makro wskaźnikami społeczno-ekonomicznymi; wiara w grę słabo korelowała z wymiarem wartości. Oznacza to, że możemy traktować wiarę w grę jako nowy wymiar kulturowy, adekwatny do porównań nie tylko indywidualnych, ale i kulturowych. Jest to o tyle ciekawe, że dotychczasowe psychologiczne wymiary kulturowe opierały się w większości na wartościach (wymiar aksjologiczny), podczas gdy wiara w grę dotyczy wymiaru epistemologicznego (kulturowego wymiaru przekonań).

Skala wiary w grę o sumie zerowej okazała się zarówno rzetelna (ekwiwalentna), jak i trafna, choć ekologiczna analiza czynnikowa wykazała dwuczynnikową strukturę skali na poziomie kulturowym. Ponieważ w skład nierzetelnego czynnika weszły jedynie pozycje rekodowane, sytuację tę tłumaczymy tzw. tendencją do zgadzania się (*acquiescent response bias*), czyli skłonnością osób badanych do uznawania, że charakteryzują ich różne twierdzenia, niezależnie od tego, jaka jest treść poszczególnych pozycji (jest to stała dyspozycja do odpowiadania „zgadzam się”). Tendencję do potakiwania mają kultury o wysokich wskaźnikach kolektywizmu rodzinnego oraz potrzeby unikania niepewności (Smith, 2004). Heine, Lehman, Peng i Greenholz (2002) wykazali, że tendencje zniekształcające odpowiedzi pojawiają się głównie w kulturach kolektywistycznych, w których osobom trudno się odnieść do innych członków kultury (np. mogą spostrzegać siebie jako bardziej indywidualistyczni niż ich kolektywistyczni koledzy, choć w porównaniu z Amerykanami są nadal zdecydowanie bardziej kolektywni) lub gdzie jawna niezgoda jest oceniana jako niegrzeczna. Ponieważ tendencję do zgadzania się można potraktować jako błąd pomiaru lub jako źródło różnic komunikacji międzykulturowej (Smith, 2004), dlatego w analizach na poziomie kulturowym stosowaliśmy ośmiopozycyjną *Skalę wiary w grę o sumie zerowej*, bez pozycji rekodowanych. Do ewentualnych porównań kulturowych zalecamy stosować więc ośmiopozycyjną skalę.

Na poziomie indywidualnym w większości krajów wiara w grę korelowała ujemnie z zaufaniem, bilansem wymiany społecznej i samooceną, potwierdzając tym samym postawione hipotezy.

⁸ Darmowa wersja programu HLM jest dostępna na stronie internetowej <http://ssicentral.com/hlm/student.html>.

Na poziomie kulturowym wiara w grę wykazała kilka związków zarówno z innymi wymiarami kulturowymi, jak i wskaźnikami społeczno-ekonomicznymi. Część hipotez [od (a) do (i)] nie potwierdziła się, np. nie wykazano relacji między wiarą w grę a orientacją na wykonanie, orientacją humanistyczną, unikaniem niepewności czy asertywnością. Najbardziej zaskakuje ujemna korelacja z indywidualizmem (i dodatnia z kolektywizmem rodzinnym), ponieważ zakładaliśmy, że to kultury indywidualistyczne są bardziej materialistycznie nastawione na relacje społeczne. Jedno z wyjaśnień podsuwa teoria kolektywizmu wertykalnego i horyzontalnego (Triandis, Gelfand, 1998). Podczas gdy horyzontalne kultury kolektywne faworyzują demokratyczne podejmowanie decyzji, wertykalne kultury kolektywne nadal wierzą w system kar i nagród. Podczas gdy kolektywizm horyzontalny kładzie nacisk na wspólne cele, współzależność i uspołecznienie, wertykalny kolektywizm podkreśla pozycje określonych grup (rodzina, naród), oczekując od członków społeczeństwa poświęcenia dla grupy i promuje współzawodnictwo międzygrupowe, co jest specyficzną formą egoizmu (Yamagishi, Nobuhito, Miller, 1998). Możliwe więc, że to właśnie wertykalna odmiana kolektywizmu koreluje z wiarą w grę. Kolejnym wytłumaczeniem może być to, że po prostu kulturowy wymiar indywidualizmu–kolektywizmu nie jest tak silnie związany z wiarą w grę, jak pozostałe wskaźniki ekonomiczne (w dzisiejszym świecie ekonomia może mieć większe znaczenie niż kultura). W jednym z badań nad tendencją do stawiania siebie w pozytywnym świetle Loughnan (Loughnan i in., 2011) wykazał, że nierównomierność dochodu (mierzona indeksem Giniego) lepiej wyjaśnia różnice międzykulturowe niż wymiar indywidualizmu–kolektywizmu. Ponieważ nierówność ekonomiczna polaryzuje zyski i koszty, wzmacniając hierarchię społeczną, ludzie żyjący w społeczeństwach o dużych różnicach w dochodzie mogą spostrzegać relacje w sposób zero-jedynkowy, niezależnie od wymiaru indywidualizmu–kolektywizmu (Loughnan i in., 2011). Tego typu wyjaśnienie wzmacniają uzyskane wyniki, gdzie wiara w grę korelowała ujemnie zarówno z subiektywnym statusem ekonomicznym, jak i z obiektywnym poziomem GDP.

Związek wiary w grę z kolektywizmem odzwierciedlił się również w: ujemnej korelacji z autonomią afektywną oraz dodatniej z zakorzenieniem. W kulturach, w których ceni się wartości autonomii, jednostki mogą swobodnie wybierać własne cele i aktywności oraz poszukiwać sensu, rozwijając własną wyjątkowość. Natomiast kultury ceniące wartości zakorzenienia kładą nacisk na powiązania jednostki w kolektywnych zbiorowościach. Jednostka zyskuje poczucie sensu życia dzięki dążeniu do wspólnych celów i poczuciu przynależności do grupy

społecznej. Obecnie Schwartz wyróżnia w ramach wartości zakorzenienia dwa wymiary: pierwszy dotyczy wartości związanych z bezpieczeństwem, drugi wiąże się z podporządkowaniem. Zakorzenione bezpieczeństwo jest bliższe wartościom harmonii, podczas gdy zakorzenione podporządkowanie – hierarchii społecznej.

Wyniki potwierdziły hipotezę, że wiara w grę koreluje dodatnio z cynizmem. Jednak mimo wielu podobieństw, wiara w grę o sumie zerowej oraz cynizm społeczny wydają się nieco odmiennymi od siebie aksjomatami społecznymi, a to ze względu na uwarunkowania, które je kształtują. Głównie chodzi o poziom ekonomiczny, który wydaje się być moderatorem związku między wiarą w grę a cynizmem społecznym, ponieważ przy kontroli dochodu GDP związek między tymi dwoma zmiennymi przestał być istotny statystycznie. Obydwa aksjomaty społeczne opierają się na negatywnej wizji świata społecznego, opisują naturę ludzką w negatywnym świetle, cechującą się brakiem zaufania do innych, żyjących w świecie społecznym, którym rządzi walka o przetrwanie. Wysoki poziom cynizmu (podobnie jak wiara w grę) koreluje negatywnie z dochodem ekonomicznym, satysfakcją z życia, poziomem rozwoju społeczeństwa i demokracją, natomiast dodatnio z poziomem korupcji w państwie. Zarówno cynizm, jak i wiara w grę są bardziej typowe dla mężczyzn niż kobiet. Tym, co odróżnia te dwie zmienne od siebie, jest to, że cynizm nie jest tak bardzo zależny od dochodu ekonomicznego, jak wiara w grę. Cynizm społeczny (korupcja przy wykorzystaniu władzy, uprzedzenia wobec określonych grup ludzi, brak zaufania do instytucji społecznych), jak również cynizm makrospołeczny (odzwierciedlający wrogość systemu względem jego członków) wynika raczej z politycznych uwarunkowań, podczas gdy wiara w grę kształtuje się w sytuacji ograniczonych zasobów ekonomicznych (Boski, Różycka, Wojciszke, 2008).

Na podstawie uzyskanych zależności [hipotezy od (l) do (m)], można wnioskować, że wiara w grę jest silniejsza wśród biedniejszych krajów o niskim poziomie demokracji i wysokiej inflacji. Okazuje się, że im wiara w grę jest niższa, tym ludzie czują większe zadowolenie i satysfakcję z życia. Poczuciu zadowolenia sprzyja również zaufanie do innych ludzi i odczuwanie satysfakcji z wymiany społecznej. W krajach o niskim poziomie wolności obywatelskiej oraz słabym funkcjonowaniu rządu (gdzie demokratyczne decyzje nie są wcielane w życie) występuje wysoki poziom wiary w grę. Przeprowadzona analiza danych międzynarodowych jednoznacznie wskazuje, iż wiara w grę o sumie zerowej nie jest zjawiskiem korzystnym i może być skutkiem (albo przyczyną) różnych niekorzystnych długotrwałych procesów w gospodarce i polityce.

Ograniczenia i przyszłe badania

Przesłanki dla badania osób w 37 kontekstach kulturowych były takie, że chcieliśmy zebrać próby ze wszystkich kontynentów. Jednak nie wszystkie osoby, do których kierowaliśmy prośbę o pomoc w zebraniu danych, zechciały wziąć udział w badaniu, co wpłynęło na brak danych z ich krajów (np. Australii).

Głównym ograniczeniem przeprowadzonych badań mogą wydawać się próby złożone głównie ze studentów, a więc elit społecznych, czyli grup niereprezentatywnych dla całego społeczeństwa. Jednak cechą charakterystyczną dla metodologii międzykulturowej jest porównywanie kultur na podstawie danych zebranych przeważnie na próbach studenckich (choć oczywiście idealną sytuacją jest bezpośrednie zebranie danych na poziomie kulturowym). W analizach na poziomie kulturowym nie uczestniczą poszczególne jednostki (jako reprezentatywne dla populacji), lecz „obywatele danej kultury”. Procedura zbierania danych na próbach studenckich była stosowana w wielu projektach międzynarodowych: Bond i in., 2004; Bond, Leung, Au, Tong, Chemonges-Nielson, 2004; Gelfand i in., 2011; Inglehart, 1997; Leung, Au i in., 2007; Leung i Bond, 2004; Leung i in., 2002; Leung i in., 2012; Schwartz, 1992, 1994, 2004, 2007, 2008, 2010. Czołowy badacz międzykulturowy Shalom H. Schwartz uznaje próby studenckie za reprezentatywne (lub przynajmniej odpowiednio) dla zjawisk danej kultury, ponieważ (podobnie jak próby nauczycielskie) są one nośnikami wartości i dlatego mogą służyć do porównań międzykulturowych. Co więcej, nasze próby ze wszystkich krajów składały się ze studentów, więc porównania spełniały warunek jednorodności próby. Nieznacznie większy odsetek kobiet (62,5%) w stosunku do mężczyzn w zebranych próbach nie jest ograniczeniem. Ponieważ ustaliliśmy, że w grę o sumie zerowej bardziej wierzą mężczyźni niż kobiety, można przypuszczać, że większa liczba mężczyzn w próbie oraz osób studiujących ekonomię zwiększyłaby tylko wyrazistość uzyskanych zależności.

Szerokim polem do dalszego działania są badania w obszarze międzynarodowym. Uzyskane wyniki wskazują na to, że przekonanie, jakim jest wiara w grę o sumie zerowej, występuje w myśleniu całych narodów. Należałoby sprawdzić hipotezę, czy przypadkiem wiara w grę nie wpływa negatywnie na współpracę międzynarodową, w której zaufanie jest kluczowym czynnikiem. Badania mogłyby wyjaśnić powody, dla których niektóre kraje angażują się w wyścig zbrojeń mimo zagrożenia dla całego świata i dlatego jest tyle konfliktów między państwami. Ciekawym wątkiem do rozwinięcia wydaje się też świadomość ekologiczna, tzn. idea, aby zamiast eksploatować zasoby naturalne, zacząć je ochraniać dla przyszłych

pokoleń. Perspektywy dalszych badań w ramach paradygmatu wiary w grę o sumie zerowej ze względu na swój różnorodny charakter zachęcają do dalszej pracy.

LITERATURA CYTOWANA

- Bar-Tal, D. (2007). Społeczno-psychologiczne podstawy nierozwiązywalnych konfliktów. W: K. Skarżyńska, U. Jakubowska, J. Wasilewski (red.), *Konflikty międzygrupowe. Przejawy, źródła i metody rozwiązywania* (s. 83–107). Warszawa: SWPS Academica.
- Bazerman, M. H. (1983). Negotiator judgment: A critical look at the rationality assumption. *American Behavioral Scientist*, 27, 618–634.
- Bond, M. H., Leung, K., Au, A., Tong, K. K., Chemonges-Nielson, Z. (2004a). Combining social axioms with values in predicting social behaviours. *European Journal of Personality*, 18, 177–191; doi: 10.1002/per.509.
- Bond, M. H., Leung, K., Au, A., Tong, K. K., De Carrasquel, S. R., Murakami, F., ... Stetovska, I. (2004b). Culture level dimensions of social axioms and their correlates across 41 cultures. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 35, 548–570; doi: 10.1177/0022022104268388.
- Boski, P. (1983). Ethnicity and self vs other attributions for achievement-related outcomes. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 14, 85–103.
- Boski, P. (2009). *Kulturowe ramy zachowań społecznych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Boski, P., Różycka, J., Wojciszke, B. (2008). *In the family of social cynicism axioms. Belief in life as zero-sum game: A 37-nation study*. XIXth International Congress of the International Association for Cross-Cultural Psychology. Bremen.
- Deutsch, M. (1943). An experimental study of the effects of cooperation and competition upon group processes. *Human Relations*, 2, 199–231.
- Deutsch, M. (1973). *The resolution of conflicts: Constructive and destructive processes*. New Haven: Yale University Press.
- Diener, E., Diener, M., Diener, C. (1995). Factors predicting the subjective well-being of nations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69, 851–864.
- Epley, N., Caruso, E. M. (2004). Egocentric ethics. *Social Justice Research*, 17, 171–187.
- Esses, V. M., Jackson, L. M., Armstrong, T. L. (1998). Intergroup competition and attitudes toward immigrants and immigration: An instrumental model of group conflict. *Journal of Social Issues*, 54, 699–724.
- Gelfand, M. J., Raver, J. L., Nishii, L., Leslie, L. M., Lun, J., Beng Chong Lim, ... Yamaguchi, S. (2011). Differences between tight and loose cultures: A 33-nation study. *Science*, 332, 1100–1104; doi: 10.1126/science.1197754.
- Heider, F. (1958). *The psychology of interpersonal relations*. New York: Wiley.
- Heine, S. J., Lehman, D. R., Peng, K., Greenholz, J. (2002). What's wrong with cross-cultural comparisons of subjective Likert scales? The reference-group effect. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82, 903–918.

- Hofstede, G. (1980). *Culture's consequences: International differences in work-related values*. Beverly Hills: Sage.
- Hofstede, G. (1991). *Cultures and organizations: Software of the mind*. London: McGraw-Hill.
- House, R. J., Hanges, P. J., Javidan, M., Dorfman, P. W., Gupta, V. (2004). *Culture, leadership, and organizations. The GLOBE study of 62 societies*. Thousand Oaks: Sage.
- Human Development Report (2006). *Beyond scarcity: Power, poverty and the global water crisis*. Pozyskano z: <http://hdr.undp.org/en/reports/>.
- Inglehart, R. (1997). *Modernization and postmodernization*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Jost, T. J., Ledgerwood, A., Hardin, C. D. (2007). Shared reality, system justification, and the rational basis of ideological beliefs. *Social and Personality Psychology Compass*, 1; doi: 10.1111/j.1751-9004.2007.00056.x.
- Johnson, D. W., Johnson, R. (1989). *Cooperation and competition: Theory and research*. Edina, MN.: Interaction.
- Kekic, L. (2007). *The world in 2007: The economist intelligence unit's index of democracy*. Economist Intelligence Unit. Pozyskano z: www.economist.com/media/.
- Kelley, H. H., Thibaut, J. (1978) *Interpersonal relations: A theory of interdependence*. New York: Wiley.
- Leung, K., Au, A., Huang, X., Kurman, J., Nitt, T., Nitt, K. K. (2007). Social axioms and values: A cross-cultural examination. *European Journal of Personality*, 21, 91–111; doi: 10.1002/per.615.
- Leung, K., Bond, M. H. (2004). Social axioms: A model for social beliefs in multi-cultural perspective. W: M. P. Zanna (red.), *Advances in experimental social psychology* (s. 122–197). San Diego: Elsevier Academic Press.
- Leung, K., Bond, M. H., Reimel de Carrasquel, S., Munoz, C., Hernandez, M., Murakami, F., Bierbrauer, G., Singelis, T. M. (2002). Social axioms: The search for universal dimensions of general beliefs about how the world functions. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 33, 286–302.
- Leung, K., Lam, B. C. P., Bond, M. H., Conway, L. G., Gornick, L. J., Amponsah, B., ... Zhou, F. (2012). Developing and evaluating the social axioms survey in eleven countries: Its relationship with the five-factor model of personality. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 43, 833–857; doi: 10.1177/0022022111416361.
- Loughnan, S., Kuppens, P., Allik, J., Balazs, K., de Lemus, S., Dumont, K., ... Haslam, N. (2011). Economic inequality is linked to biased self-perception. *Psychological Science*, 22, 1254–1258; doi: 10.1177/0956797611417003.
- McCrae, R. R. (2002). NEO-PI-R data from 36 cultures: Further intercultural comparisons. W: A. J. Marsella, R. R. McCrae, J. Allik (red.), *The Five-Factor Model across cultures* (s. 105–125). Amsterdam: Kluwer Academic Publishers.
- Nezlek, J. B. (2011). *Multilevel modeling for social and personality psychology*. London: Sage Publications.
- Pratto, F., Sidanius, J., Stallworth, L. M., Malle, B. F. (1994). Social dominance orientation: A personality variable predicting social and political attitudes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67, 741–763.
- Rosenberg, M. (1965). *Society and the adolescent self-image*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Ross, L., Ward, A. (1996). Naive realism: Implications for social conflict and misunderstanding. W: T. Brown, E. Reed, E. Turiel (red.), *Values and knowledge* (s. 103–135). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Różycka, J. (2008). *Wiara w życie jako grę o sumie zerowej: wyznaczniki i konsekwencje społeczne*. Niepublikowana praca doktorska. Warszawa: Polska Akademia Nauk.
- Różycka, J. (2012). *Życie społeczne jako gra. Kontekst międzykulturowy*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Różycka-Tran, J., Boski, P., Wojciszke, B. (2014). Belief in a zero-sum game as a social axiom: A 37-nation study. *Journal of Cross-Cultural Psychology*. In third resubmission.
- Różycka, J., Wojciszke, B. (2009). Dlaczego ludzie myślą, że życie jest grą o sumie zerowej? Uwarunkowania i konsekwencje społeczno-ekonomiczne w Polsce i na świecie. W: K. Skarżyńska (red.), *Przekonania w życiu jednostek, grup, społeczności* (s. 67–83). Warszawa: SWPS Academica.
- Różycka, J., Wojciszke, B. (2010). Skala wiary w grę o sumie zerowej. *Studia Psychologiczne*, 48, 33–44.
- Ruble, T. L., Thomas, K. W. (1976). Support for a two-dimensional model of conflict behavior. *Organizational Behavior and Human Performance*, 16, 143–155.
- Rusbult, C. E., Van Lange, P. A. M. (2003). Interdependence, interaction and relationships. *Annual Review of Psychology*, 54, 351–375.
- Schmitt, D. P., Allik, J., McCrae, R. R., Benet-Martinez, V., Alcalay, L., Ault, L., ... Poels, K. (2007). The geographic distribution of Big Five personality traits: Patterns and profiles of human self-description across 56 nation. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 38, 173–212; doi: 10.1177/0022022106297299.
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental and Social Psychology*, 25, 1–65.
- Schwartz, S. H. (1994). Beyond individualism/collectivism: New dimensions of values. W: U. Kim, H. C. Triandis, C. Kagitcibasi, S. C. Choi, G. Yoon (red.), *Individualism and collectivism: Theory, method, and applications* (s. 85–119). Newbury Park: Sage.
- Schwartz, S. H. (2004). Mapping and interpreting cultural differences around the world. W: H. Vinken, J. Soeters, P. Estes (red.), *Comparing cultures. Dimensions of culture in a comparative perspective* (s. 43–73). The Netherlands: Brill.
- Schwartz, S. H. (2007). Universalism values and the inclusiveness of our moral universe. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 38, 711–728.
- Schwartz, S. H. (2010). Basic values: How they motivate and inhibit prosocial behavior. W: M. Mikulincer, P. Shaver (red.), *Prosocial motives, emotions, and behavior: The better angels of our nature* (s. 221–241). Washington: American Psychological Association Press.

- Smith, P. B. (2004). Acquiescent response bias as an aspect of cultural communication style. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 35, 50–61.
- Suh, E., Diener, E., Oishi, S., Triandis, H. (1998). The shifting basis of life satisfaction judgments across cultures: Emotions versus norms. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74, 482–493.
- Transparency International (2006). *Annual report*. Pozyskano z: http://www.transparency.org/publications/annual_report.
- Triandis, H. C., Gelfand, M. J. (1998). Converging measurement of horizontal and vertical individualism and collectivism. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74, 118–128.
- United Nations Statistics Division (2004, 2006). *Statistical databases*. Pozyskano z: <http://unstats.un.org/unsd/methods/citygroup/voorborg.htm>.
- van de Vijver, F. J. R., Leung, K. (1997). *Methods and data analysis for cross-cultural research*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- von Neuman, J., Morgenstern, O. (1944). *Theory of games and economic behavior*. Princeton: Princeton University Press.
- Weiner, B. (1974). *Achievement motivation and attribution theory*. Morristown: General Learning Press.
- Więckowska, J., Boski, P. (2007). Stosunki polsko-rosyjskie z perspektywy obu nacji: rozbieżność między rzeczywistością propagandową i doświadczaną a cynizm społeczny. W: K. Skarżyńska, U. Jakubowska, J. Wasilewski (red.), *Konflikty międzygrupowe* (s. 184–206). Warszawa: Academica.
- Wojciszke, B. (2010). *Sprawczość i wspólnotowość. Podstawowe wymiary spostrzegania społecznego*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Wojciszke, B., Baryła, W. (2006). Perspektywa sprawcy i biorca w spostrzeganiu siebie i innych. *Psychologia Społeczna*, 1, 9–32.
- Wojciszke, B., Baryła, W., Różycka, J. (2009). Wiara w życie jako grę o sumie zerowej. W: U. Jakubowska, K. Skarżyńska (red.), *Między przeszłością a przyszłością. Szkice z psychologii politycznej* (s. 179–188). Warszawa: Polska Akademia Nauk.
- World Factbook (2006). *GDP – per capita (PPP)*. Pozyskano z: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2004rank.html>.
- Yamagishi, T., Nobuhito, J., Miller, A. S. (1998). In-group bias and culture of collectivism. *Asian Journal of Social Psychology*, 1, 315–328.

Zero-sum game belief as a social axiom: A 37-nation study

Joanna Rozycka-Tran¹, Paweł Boski², Bogdan Wojciszke²

¹ University of Gdansk, ² Warsaw School of Social Sciences and Humanities

ABSTRACT

Numerous studies carried out on Polish samples revealed that the belief that life is a zero-sum game i.e., that social relations have an antagonistic nature, is associated with the range of negative social consequence. This paper introduces the concept of zero-sum game belief within a new cross-cultural paradigm, which presents it as a universal social axiom. In order to prove its universality we conducted a study on student samples from 37 countries ($N = 6138$), analyzing data on individual and cultural levels. The zero-sum game belief was associated with other cultural dimensions, revealed a conceptual and empirical affinity to social and societal cynicism, and correlated with objective socio-economic indices. Thus, the zero-sum game belief seems to be a new cultural dimension.

Keywords: *zero-sum game belief, social axioms, cross-cultural psychology*

Złożono: 13.07.2012

Złożono poprawiony tekst: 3.11.2012

Zaakceptowano do druku: 1.01.2013